Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Structural analysis of effective drivers of the future development situation of Ilam province

Sedigheh Mohammad Panahi [1] | Hamid Reza Varesi[2]✉ | Masoud Taghvaei[3]

1. phd student Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran, **E-mail:** S. Mohammad Panahi @ui.ac.ir
2. Corresponding author, Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran, **E-mail:** h.varesi@geo.ui.ac.ir
3. Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran, **E-mail:** m.taghavei@geo.ui.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received
2021/04/28
Received in revised
2021/08/10
Accepted
2021/08/12
Published
2021/08/16
Published online
2025/12/22

Keywords:
Development,
Regional Development,
Structural Analysis,
Ilam Province.

ABSTRACT

The application of structural analysis to development drivers facilitates a more nuanced understanding of the developmental landscape of provinces and enhances regional equilibrium in decision-making processes. This study examines the ten cities within Ilam province through a comprehensive assessment of 44 combined development indicators. Methodologically, this research is classified as applied in nature and employs a descriptive-analytical approach, utilizing contemporary futurology techniques. Theoretical data were gathered through documentary methods, while empirical data were collected via surveys. Development drivers were identified through documentary analysis and environmental scanning, complemented by empirical data obtained through the Delphi method. Data processing employed the structural interaction analysis method using MIC MAC software. Findings from the interaction analysis reveal a dispersion of propulsive forces within a complex and intermediate context of impact and effectiveness; the clustering of drivers illustrates the concentration of both effective and regulatory forces. Among the 44 identified development drivers, the borders of Ilam province and managerial decision-making processes emerged as significant effective drivers. The results indicate that development in Ilam province is characterized by pronounced imbalances, with a trend towards increasing inequality. It is suggested that only through improved and more comprehensive planning can these disparities be partially mitigated.

Cite this article: Mohammad Panahi, Sedigheh., Varesi, Hamid Reza., & Taghvaei, Masoud. (2025). Structural analysis of effective drivers of the future development situation of Ilam province. *Applied Researches in Geographical Sciences*, 25 (79), 260-281. DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.5

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University
DOI: http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.5

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Extended Abstract

Introduction

Development represents the intricate interaction between human beings and their resources and environment, aimed at achieving excellence and well-being . Broadly, development can be understood as the transition from a current (unstable) state to a desired (sustainable) state, resulting in an enhancement of social, political, cultural, and environmental welfare, which propels human societies toward significant growth and productivity . Regional development, as articulated in planning literature, seeks to establish a framework conducive to achieving stable improvements in living standards . This concept, as one of the fundamental dimensions of development, aims to create a suitable environment for attaining substantial and enduring enhancements in quality of life. The phenomenon of severe concentration and imbalance is prevalent in developing countries . In recent years, numerous governments and policymakers have endeavored to address these regional disparities . Empirical observations indicate that growth and development exhibit uneven patterns across all nations. Specifically, within both developed and developing countries, certain regions experience lower levels of growth and development, resulting in their inhabitants enjoying a suboptimal standard of welfare due to factors beyond their control . Furthermore, the experiences derived from various development theories underscore that the attainment of development, regardless of its level or objective, necessitates principled, efficient planning and precise implementation . Currently, one of the primary challenges faced by underdeveloped and developing nations is the issue of inequality, particularly in the geographical distribution of resources and opportunities within regions, as it pertains to employment, income, and overall developmental facilities .The inflation of development and growth density, especially in developing countries, can lead to regional imbalances and inconsistencies, resulting in significant rural-to-urban migration, stagnation in less developed areas, and exacerbation of regional inequalities . Consequently, the reduction of spatial inequality and the elimination of economic and social dichotomies have been recognized as core objectives of development by numerous theorists, including Myrdal (1970) and Todaro . The unbalanced distribution of economic, social, and other resources across regions has rendered the necessity for focused development planning increasingly urgent . In Iran, a notable characteristic of spatial development is the existence of pronounced regional inequalities, coupled with a lack of regional cohesion and balance. This disparity among regions constitutes a significant impediment to their growth and development. The expansion of urbanization, alongside an increasing number of cities, has contributed to the emergence of an inefficient and fragmented urban system . Consequently, in recent years, the examination of urban communication and interaction has emerged as a pivotal issue in regional development . This research stems from my dissertation in the field of regional development and aims to conduct a thorough investigation of the regional development of Ilam Province utilizing rigorous scientific methodologies. Ilam Province is situated in the western part of the country, encompassing ten cities and covering an area of 20,195 square kilometers. The research problem arises from the observation that spatial inequalities in various parts of the world, particularly in developing nations, have resulted in a spectrum of heterogeneous living conditions. Furthermore, development is neither uniform across time nor place in these countries, with certain areas attaining a distinct status relative to others. This study seeks to analyze the future developmental trajectory of Ilam Province through structural analysis.

Material and Methods

This research is explanatory in terms of targeting as an applied study and methodologically in a "descriptive-analytical" manner and based on new futures research methods. Theoretical data

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

by documentary method and experimental data have been prepared by survey method. Development methods have been extracted from documentary studies, environmental surveys and experimental data based on the Delphi method. The Delphi team was selected using snowballs. The criteria for selecting experts included theoretical, practical experience, willingness and ability to participate in research and access to them. In data processing, structural interaction analysis method has been used in MIC MAC software.

Results and Discussion

Imbalances among development flow zones contribute to the emergence of disparities and exacerbate regional inequality, which poses significant challenges to sustainable development. Consequently, an examination of economic, educational, social, and provincial inequalities is imperative for effective planning and reform initiatives aimed at fostering economic growth while promoting social justice and restructuring the spatial organization of national and regional economies. Such analysis influences resource allocation strategies designed to mitigate regional disparities (Mohammadi et al., 2012: 14). Recognizing and assessing the conditions of regions across environmental, economic, social, and cultural dimensions constitutes the initial step in the regional development planning process. This approach facilitates the identification of bottlenecks and limitations within the areas, thereby enabling targeted actions to address these challenges.

Conclusion

The results indicate that decisions regarding the implementation of the regional development plan in Ilam province are primarily influenced by upstream and government documents, reflecting a top-down planning approach. Managers of the executive apparatus and experts acknowledge the significant impact of these documents on land management programs and the development of low-income areas, viewing the government and central authorities as the main agents responsible for these changes. Despite decades of effort toward comprehensive land development, there remains a lack of a consistent and localized strategy for regional development that effectively utilizes the available resources and capabilities at this level. This study examines the ten cities within Ilam province through a comprehensive assessment of 44 combined development indicators. Methodologically, this research is classified as applied in nature and employs a descriptive-analytical approach, utilizing contemporary futurology techniques. Theoretical data were gathered through documentary methods, while empirical data were collected via surveys. Development drivers were identified through documentary analysis and environmental scanning, complemented by empirical data obtained through the Delphi method. Data processing employed the structural interaction analysis method using MIC MAC software. Findings from the interaction analysis reveal a dispersion of propulsive forces within a complex and intermediate context of impact and effectiveness; the clustering of drivers illustrates the concentration of both effective and regulatory forces. Among the 44 identified development drivers, the borders of Ilam province and managerial decision-making processes emerged as significant effective drivers. The results indicate that development in Ilam province is characterized by pronounced imbalances, with a trend towards increasing inequality. It is suggested that only through improved and more comprehensive planning can these disparities be partially mitigated.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
شاپا چاپی: ۲۲۲۸-۷۷۳۶ شاپا الکترونیکی: ۲۵۸۸-۵۱۳۸
https://jgs.khu.ac.ir/

تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده توسعه استان ایلام

صدیقه محمدپناهی[۱]، حمیدرضا وارثی[۲]✉، مسعود تقوایی[۳]

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: S. Mohammad Panahi @ui.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: h.varesi@geo.ui.ac.ir
۳. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: M.taghvaei@geo.ui.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۰/۰۲/۰۸
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۰/۰۵/۱۹
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۰/۰۵/۲۱
تاریخ انتشار:
۱۴۰۰/۰۵/۲۵
تاریخ انتشار آنلاین:
۱۴۰۴/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:
توسعه،
توسعه منطقه‌ای،
تحلیل ساختاری،
استان ایلام.

چکیده

استفاده از تحلیل ساختاری پیشران‌های توسعه، به برنامه‌ریزی در جهت درک بیشتر وضعیت توسعه‌یافتگی استان‌ها کمک می‌کند و در جریان تصمیم‌گیری بهتر یاری می‌رساند تا به تعادل منطقه‌ای نزدیک‌تر شود. بدین منظور شهرستان‌های ده‌گانه استان ایلام ازلحاظ شاخص‌های ترکیبی توسعه در قالب ۴۴ شاخص بررسی شدند. این پژوهش از لحاظ هدف‌گذاری به‌عنوان یک مطالعه کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی به شیوه «توصیفی–تحلیلی» و براساس روش‌های جدید آینده‌پژوهی، تبیینی می‌باشد. داده‌های نظری با روش اسنادی و داده‌های تجربی از روش پیمایشی تهیه شده است. در تهیه پیشران‌های توسعه از روش مطالعات اسنادی و پویش محیطی و داده‌های تجربی با تکیه بر روش پیمایشی براساس روش دلفی استخراج شده است. در پردازش اطلاعات از روش تحلیل اثرات متقابل ساختاری در نرم‌افزار MIC MAC استفاده شده است. یافته‌ها از نظر تحلیل اثرات متقابل، بیانگر پراکندگی نیروهای پیشران در وضعیتی پیچیده و بینابین از اثرگذاری و اثرپذیری است؛ نظام خوشه‌بندی پیشران‌ها حاکی از تمرکز پیشران‌های تأثیرگذار و تنظیمی است. از میان ۴۴ نیروی پیش‌برنده توسعه، پیشران‌های اثرگذار توسعه عبارت‌اند از مرزی بودن استان ایلام و نحوه تصمیمات مدیران است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که توسعه در سطح استان ایلام نه‌تنها نامتعادل است، بلکه روند عدم تعادل در جهت نابرابری بیشتر عمل می‌کند و تنها با برنامه‌ریزی بهتر و جامع‌تر می‌توان تا حدودی نابرابری‌ها را کاست.

استناد: محمدپناهی، صدیقه؛ وارثی، حمیدرضا؛ و تقوایی، مسعود (۱۴۰۴). تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده توسعه استان ایلام. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۵ (۷۹)، ۲۸۱-۲۶۰.
http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.5

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

© نویسندگان.
CC BY NC

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

مقدمه

تمرکز شدید و نداشتن تعادل از ویژگی‌های کشورهای جهان سوم است (Bigelow et, 2012: 200)؛ و طی سال‌های اخیر بسیاری از دولت‌ها و تصمیم‌گیرندگان درصدد مقابله با این نابرابری‌های منطقه‌ای برآمدند (Winkler, 2012: 84). در واقع مشاهدات نشان می‌دهد که در همه کشورهای جهان رشد و توسعه ناموزون است؛ یعنی در همه کشورها اعم از پیشرفته و عقب‌مانده مناطقی وجود دارد که از رشد و توسعه کمتری نسبت به سایر مناطق برخوردارند و مردم این مناطق به دلایلی که خارج از کنترل آن‌ها بوده، از سطح رفاه کمتری نسبت به بقیه بهره می‌برند (Latifi, 2009: 21). از سوی دیگر تجربیات تمامی نظریات توسعه نشان می‌دهد که دستیابی به توسعه در هر سطحی و با هر هدفی که باشد نیازمند برنامه‌ریزی اصولی، کارآمد و اجرای دقیق آن است (Sara I et al. 2015:16).

امروزه از معضلات و چالش‌های اساسی کشورهای توسعه‌نیافته و درحال‌توسعه، نابرابری و ناهمسانی در پهنه جغرافیایی کشور و درون مناطق به لحاظ برخورداری از اشتغال، درآمد، امکانات و به عبارت جامع‌تر سطح توسعه‌ی ناهمگون می‌باشد (فال سلیمان و حجی‌پور، ۱۳۹۳: ۹۰). تورم توسعه و تراکم رشد به‌ویژه در کشورهای جهان سوم می‌تواند سبب بروز عدم تعادل و ناهماهنگی‌های ناحیه‌ای گردد که پیامد آن سیل عظیم مهاجرت‌های روستا، شهری، عقب‌ماندگی نقاط دیگر و نابرابری‌های ناحیه‌ای است (نسترن و همکاران، ۱۳۹۴: ۲). با توجه به این امر، کاهش نابرابری فضایی و رفع دوگانگی اقتصادی و اجتماعی به‌عنوان یکی از اهداف اساسی توسعه، موردتوجه بسیاری از نظریه‌پردازان توسعه از جمله میردال (۱۹۷۰ میلادی) و تودارو و ... بوده است (اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۶: ۵۴). توزیع نامتعادل امکانات و خدمات اقتصادی، اجتماعی و...بین مناطق، ضرورت توجه به برنامه‌ریزی توسعه را اجتناب‌ناپذیر کرده است (پریزادی و میرزازاده، ۱۳۹۷: ۱۷۹).

در ایران نیز یکی از ویژگی‌های بارز توسعه‌ی فضایی، وجود نابرابری‌های منطقه‌ای و عدم تمایل و توازن منطقه‌ای می‌باشد. این عدم تعادل و شکاف بین مناطق که از موانع رشد و توسعه‌ی مناطق به شمار می‌رود. همراه با گسترش شهرنشینی و افزایش تعداد شهرها به شکل‌گیری نظام شهری ناکارآمد و ازهم‌گسیخته منجر شده است (پادروندی، ۱۳۹۲: ۹۱). به همین دلیل است که در سال‌های اخیر بررسی ارتباطات و تعاملات شهرها به موضوع محوری در توسعه‌ی منطقه‌ای تبدیل شده است (Hou et al, 2015: 454).

این تحقیق حاصل پژوهشی در زمینه توسعه منطقه‌ای استان ایلام است و به دنبال آن است تا با یک نگاه دقیق و براساس روش‌های علمی، توسعه منطقه‌ای را در استان ایلام موردبررسی قرار دهد. استان ایلام یکی از استان‌های واقع در غرب کشور می‌باشد که در حال حاضر دارای ۱۰ شهرستان بوده و مساحت آن ۲۰۱۹۵ کیلومترمربع می‌باشد. ازنظر اقتصادی، استان ایلام با دارا بودن پتانسیل‌های متعدد در زمینه کشاورزی و دام‌پروری، نتوانسته به شایستگی‌های خود در این زمینه برسد که عمده‌ترین دلایل آن عبارت‌اند از سنتی بودن نظام تولید و گسسته بودن این نظام و عوامل تولید در آن. طبق آخرین بررسی‌های به‌عمل‌آمده استان ایلام جزو هفت استان اول کشور به لحاظ شرایط بحران و خشک‌سالی است و متأسفانه در استان محرومی مثل ایلام که آب نداشته باشد، توسعه سخت و دشوار است و ۲۵۰ روستای استان ایلام مشکل کمبود آب دارند که به ۱۰۰ روستای آن آب‌رسانی سیار می‌شود. مهاجرفرست بودن استان یکی از مهم‌ترین تهدیدات اقتصادی و نیز اجتماعی استان محسوب می‌شود. کاهش جمعیت روستایی و مهاجرت روستاییان به شهرهای داخل و خارج از استان موجب کمترشدن نیروی کار و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و رشد مشاغل کاذب و بخش غیررسمی در داخل شهرهای استان شده است. این استان با داشتن استعدادهای زیادی در زمینه‌های کشاورزی و دام‌پروری، گردشگری، ارتباطی، بازرگانی و ... شاهد مشکلات و مسائل فراوانی مانند: بیکاری، فقر، عقب‌ماندگی، عدم زیرساخت مناسب در شهرها و به‌ویژه مهاجر فرستی هم از شهرها و هم روستاها باشد. صنعت استان ایلام طی چند سال اخیر همواره با مشکلات زیادی روبه‌رو بوده که باعث شده بخش مهمی از واحدهای صنعتی استان تعطیل شود، مسئله پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که با توجه به این‌که در نقاط جهان، وقوع نابرابری‌های فضایی به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه انواع شرایط ناهمگون زندگی را به وجود آورده و ازآنجاکه توسعه در زمان و مکان‌های مختلف به‌صورت یکسان در کشورهای درحال‌توسعه صورت نگرفته و نقاط ویژه‌ای در این کشورها

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

موقعیت ممتازی نسبت به بقیه نقاط دارند. با توجه به مسائل مطرح شده این پژوهش درصدد است با تحلیل ساختاری وضعیت آینده توسعه‌یافتگی را در استان ایلام بررسی کند که کمتر موردتوجه برنامه‌ریزان بوده و خلأ آن در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای به چشم می‌خورد. تحقیق حاضر با هدف توسعه‌ای به‌منظور گسترش دیدگاه معاصر در مورد توسعه منطقه‌ای پایدار تلاش دارد و هدف اصلی تعیین مؤلفه‌های توسعه در استان ایلام به‌منظور تقویت فرآیند توسعه منطقه‌ای است.

پیشینه تحقیق

مرور ادبیات و کارهای صورت گرفته در زمینه‌ی توسعه‌یافتگی، ما را به پژوهش‌ها و مقالات مفید و ارزشمندی رهنمون می‌سازد. از نزدیک‌ترین کارهای علمی انجام شده به این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

گوستیس و کلتوس (۲۰۱۱)، در مقاله‌ای با عنوان: سنجش میزان توسعه و نابرابری‌های منطقه‌ای در مناطق پیرامونی یونان، با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و خوشه‌ای، مناطق یونان را به لحاظ شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که در دوره‌های زمانی ۲۰۰۷- ۱۹۹۵ بین مناطق یونان همگرایی وجود ندارد.

آکوریو و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی ضمن بیان اهمیت فعالیت‌های اقتصادی در توسعه منطقه‌ای با روش تخمین تفاوت در تفاوت و امتیازدهی به مناطق مختلف به این نتیجه دست یافتند که مناطقی که دارای خصوصیات کلان اجتماعی، اقتصادی و زیرساخت مناسب است در توسعه منطقه‌ای کشور پرو و اعطای فرودگاه نقش اساسی دارد.

زالی و پورسهراب (۱۳۹۶)، در پژوهشی در استان گیلان، به بحث در خصوص توسعه استان گیلان در افق ۱۴۰۴ با رویکرد سناریونویسی می‌پردازد نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ۱۶ عامل کلیدی در توسعه منطقه‌ای استان گیلان نقش دارد و در نهایت براساس نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای ارائه شده برای هر یک از سناریوهای قوی و با بهره‌گیری از نتایج مدل تحلیلی SWOT به ارائه راهبردها و جهت‌گیری‌های کلان جهت تحقق سناریوهای مطلوب توسعه مبادرت ورزیده شده است.

-احد نژاد و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به سیستم ناپایدار تبریز رسیدند و در صفحه پراکندگی پنج دسته شناسایی کردند. در نهایت از میان ۷۸ عامل پس از بررسی میزان و چگونگی تأثیرگذاری این عوامل بر یکدیگر ۱۵ عامل کلیدی که بیشترین نقش را در وضعیت آینده توسعه و شکوفایی تبریز داشتند، انتخاب کردند.

- خاکپور و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان: "بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های کرمانشاه با استفاده از تکنیک ادغام" با استفاده از مدل آنتروپی و تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره‌ی ویکور، تاپیس و saw و مدل کپ‌لند، شهرستان‌های استان را در چهار سطح (توسعه‌یافته، نسبتاً توسعه‌یافته، درحال‌توسعه و محروم از توسعه) دسته‌بندی کردند. نتایج به‌دست‌آمده نشان دهنده اختلاف بین شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه است.

- تقوایی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان: "شناسایی عوامل کلیدی مؤثر در ایجاد نابرابری‌های منطقه‌ای استان گلستان" با استفاده از روش تحقیقی ترکیبی از روش‌های اسنادی و پیمایشی و مدل‌های کمی و کیفی و پرسشنامه و نرم‌افزار MicMac، عوامل کلیدی مرتبط با ایجاد تعادل منطقه‌ای را بررسی کردند: نتایج این تحقیق نشان داد این عوامل شامل توسعه تک‌بعدی از منظر فضایی، همگرایی و واگرایی قوی، قابلیت‌های محیطی و مهاجرت بوده و در نهایت راهکارهای مناسب در کاهش عدم تعادل‌های منطقه‌ای استان گلستان ارائه شد.

مبانی نظری

توسعه پیچیده‌ترین مواجهه بشر با منابع و محیط اطراف خود در راستای دستیابی به تعالی و رفاه می‌باشد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۳). به‌طورکلی، توسعه همان حرکت از وضع موجود (ناپایدار) به‌سوی وضع مطلوب (پایدار) است که منجر به افزایش شاخص رفاه اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی می‌شود که جوامع بشری را به‌سوی رشد و بهره‌وری بالا سوق می‌دهد (میره‌ای و همکاران، ۱۳۹۵: ۵).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

توسعه منطقه‌ای، مفهومی در ادبیات برنامه‌ریزی می‌باشد که هدف آن خلق چارچوبی مناسب برای دستیابی به یک بهبود با ثبات در استانداردهای زندگی است (میره‌ای و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۹). توسعه منطقه‌ای به‌عنوان یکی از ابعاد کلی توسعه، مفهوم جدیدی است که هدف آن ایجاد چارچوبی مناسب برای دستیابی به بهبود قابل‌توجه و پایدار استانداردهای زندگی می‌باشد (Mihela Adina, 2014:36).

توسعه یکپارچه منطقه‌ای هرگز اتفاق نمی‌افتد مگر آن‌که بین سرمایه و نیروی کار مناطق، تعیین مرز شفاف انجام پذیرد. به‌عبارت‌دیگر برای رسیدن به توسعه پایدار منطقه‌ای می‌باید در جهت کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای گام برداشت و امکان رشد برابر را در مناطق به‌وسیله فراهم کردن تسهیلات و خدمات عمومی و اجتماعی برای مردم ایجاد نمود (Pallas & Jennings, 2012: 13).

نابرابری و جنبه‌های مختلف آن نشانه‌های مشخصی از توسعه‌نیافتگی به شمار می‌رود. علاوه بر این، از دیدگاه تئوریک نابرابری، فضایی است و اساساً از تصمیمات محل بنگاه‌ها و خانوارها تعیین می‌گردد (kim, 2007: 3).

در نتیجه، توزیع مناسب و بهینه امکانات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی در میان مناطق مختلف یکی از مهم‌ترین عوامل جلوگیری از نابرابری‌ها و شکاف توسعه و توزیع فضایی مناسب جمعیت در پهنه سرزمین است (soja, E.W. , 2010:43).

ازاین‌رو به‌منظور بررسی میزان نابرابری‌های بین مناطق، معیارهای توسعه آن‌ها با یکدیگر مقایسه می‌شوند (Zebardast and Haghrosta , 2014: 115). اما از سال ۱۹۶۰ به بعد شاخص‌های غیراقتصادی مانند شاخص‌های فرهنگی، توسعه بهداشت و درمان اجتماعی نیز برای سنجش نابرابری‌های منطقه‌ای بر اساس اهمیت بحث نابرابری و کاهش آن ارائه شده است (حاتمی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶۹).

امروزه نظریه‌پردازان ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل بر آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای پیشرفت جامع و همه‌جانبه فراهم آورد، تفاوت‌های کیفیت زندگی بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای را به حداقل برساند و در نهایت از بین ببرد (Batler , 2013: 512).

بررسی ادبیات توسعه نشان‌دهنده وجود سه مکتب غالب در پدیده توسعه شناسی است که عبارت‌اند از: یک مکتب نوسازی، دو مکتب، وابستگی، سه مکتب نظام جهانی. رشته توسعه در اواخر دهه ۱۹۵۰ م زیر نفوذ مکتب نوسازی قرار داشت. مکتب انقلابی وابستگی در اواخر دهه ۱۹۶۰م با سلطه آن به معارضه برخاست. در اواخر دهه ۱۹۷۰م با پیدایش مکتب نظام جهانی، دیدگاهی دیگر برای بررسی مسئله توسعه پدیدار شد و سرانجام، از اواخر دهه ۱۹۸۰م به نظر می‌رود که هر سه مکتب به سمت نوعی تقارب و همگرایی پیش می‌روند (Zhao،2000: 22).

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف‌گذاری به‌عنوان یک مطالعه کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی به شیوه «توصیفی – تحلیلی» و براساس روش‌های جدید آینده‌پژوهی، تبیینی می‌باشد. داده‌های نظری با روش اسنادی و داده‌های تجربی از روش پیمایشی تهیه شده است. در تهیه پیشران‌های توسعه از روش مطالعات اسنادی و پویش محیطی و داده‌های تجربی با تکیه بر روش پیمایشی براساس روش دلفی استخراج شده است. انتخاب گروه دلفی با روش گلوله برفی بوده است. (۱۹ نفر از خبرگان استان) معیارهای انتخاب خبرگان شامل نظری، تجربه عملی، تمایل و توانایی مشارکت در پژوهش و دسترسی به آن‌ها بوده است. در پردازش اطلاعات از روش تحلیل اثرات متقابل ساختاری در نرم‌افزار MIC MAC استفاده شده است. این روش توسط تئودور گوردن و الفا هلمر در سال ۱۹۶۶ ایجاد شد. این روش نتیجه پاسخ به این سؤال ساده بود: آیا پیش‌بینی می‌تواند بر پایه درک چگونگی اثرات حوادث آینده باشد؟ مراحل اجرای این روش عبارت‌اند از: مرحله کشف اولیه، مرحله احتمال سازی، مرحله یکپارچه‌سازی و مرحله اجرا (Gordon, 2009:1). نرم‌افزار میک مک جهت محاسبات این ماتریس طراحی‌شده است. روش این نرم‌افزار بدین گونه‌ای که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر را شناسایی کرده و سپس آن‌ها را در ماتریسی اثرات وارد نموده و میزان ارتباط میان این متغیرها باهم توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. متغیرهای موجود در سطرها بر روی متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند. بدین ترتیب متغیرهای سطرها، تأثیرگذار و متغیرهای ستون‌ها، تأثیرپذیر می‌باشند (Godet, 2008: 61).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

محدوده موردمطالعه

استان ایلام با ۲۰۱۳۸ کیلومترمربع، حدود ۱/۱ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان در غرب دامنه سلسله جبال زاگرس بین ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ در گوشه غربی کشور قرار گرفته است. استان ایلام از جنوب با خوزستان، از شرق با لرستان، از شمال با کرمانشاه (استان‌های داخلی) و از سمت غرب با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق هم‌جوار است (سالنامه آماری استان ایلام،۱۳۹۵). شکل (۱) موقعیت استان ایلام را در کشور نشان می‌دهد.

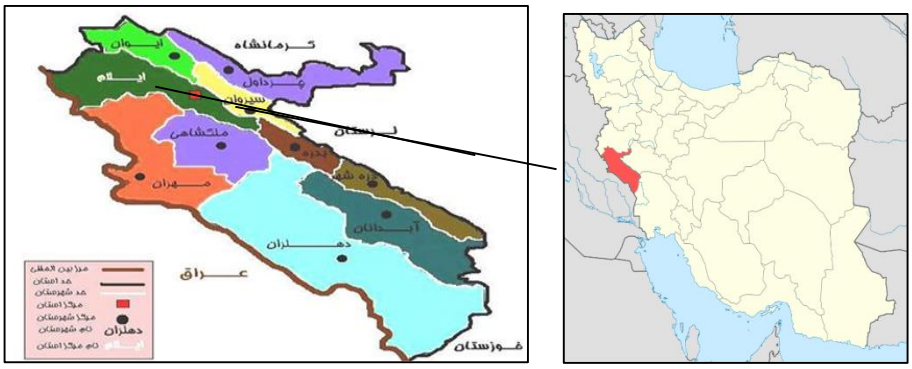

شکل (۱). موقعیت و تقسیمات سیاسی استان ایلام در کشور، ۱۳۹۵. منبع: مرکز آمار ایران

تقسیمات سیاسی استان ایلام

استان ایلام با ۵۸۰۱۵۸ هزار نفر جمعیت ،۲۰۱۵۰ کیلومترمربع وسعت و داشتن ۱۰ شهرستان، ۲۳ شهر، ۲۴ بخش، ۴۷ دهستان، ۱۰۶۴ آبادی، ۱,۲ درصد وسعت و ۸/۰ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است (سازمان جهاد کشاورزی، ۱۳۹۵).

تقسیمات کشوری استان: براساس آخرین تقسیمات سیاسی کشور، استان ایلام از ۱۰ شهرستان به شرح جدول (۱) تشکیل شده است:

جدول (۱). اطلاعات مساحت، جمعیت و تقسیمات کشوری شهرستان‌ها

ردیف	شهرستان	مساحت		جمعیت		تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد روستا	تعداد بخش
		هکتار	درصد	نفر	درصد				
۱	ایلام	۲۵۲۰۲۲	۱۰/۷۸	۲۳۵۱۴۴	۴۰/۵۳	۶	۳	۵۸	۳
۲	آبدانان	۲۱۶۷۵۶	۱۲/۵۳	۴۷۸۵۱	۸/۲۵	۳	۲	۷۸	۳
۳	ایوان	۹۱۴۱۴	۴/۵۵	۴۹۴۹۱	۸/۵۳	۴	۲	۷۷	۲
۴	مهران	۲۴۳۶۰۰	۱۲/۱۲	۲۹۷۹۷	۵/۱۴	۲	۲	۱۲	۲
۵	ملکشاهی	۱۷۳۹۵۷	۸/۶۵	۲۱۱۳۸	۳/۶۴	۴	۳	۲۳	۲
۶	سیروان	۶۵۲۸۹	۳/۲۵	۱۴۴۰۴	۲/۴۸	۴	۱	۶۵	۲
۷	دهلران	۶۶۷۱۱۸	۳۳/۱۸	۶۵۶۳۰	۱۱/۳۱	۸	۴	۱۱۲	۴
۸	دره شهر	۸۹۶۲۴	۴/۴۶	۴۳۷۰۸	۷/۵۴	۴	۲	۶۴	۲
۹	چرداول	۱۵۴۰۳۹	۷/۶۶	۵۷۳۸۱	۹/۸۹	۷	۵	۱۴۸	۴
۱۰	بدره	۵۶۷۵۲	۲/۸۲	۱۵۶۱۴	۲/۶۹	۴	۱	۲۷	۲

منبع: سالنامه آماری استان ایلام ،۱۳۹۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

شناسایی منابع و قابلیت‌های توسعه منطقه‌ای ایلام

با مطالعه ادبیات توسعه منطقه‌ای و پویش محیطی، برای بررسی و عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام، مهم‌ترین متغیرهای مؤثر در این زمینه جمع‌بندی گردید. از میان جمیع موارد مطرح‌شده در دور اول، پس از ترکیب هم‌پوشانی‌ها، حذف موارد بی‌ارتباط و مبهم و انجام اصلاحات لازم با تکیه بر نظرات خبرگان و متخصصین، در نهایت ۴۴ متغیر تأثیرگذار به تفکیک عوامل اقتصادی، زیرساختی، اجتماعی فرهنگی، ساختار سکونتگاهی، زیست‌محیطی، سیاسی اداری در این رابطه استخراج و شناسایی شد جدول (۲).

جدول (۲). شناسایی و احصاء عوامل اولیه مؤثر بر عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام

علامت	مؤلفه‌ها	دسته‌بندی
اقتصادی	تعطیلی و رکود واحدهای صنعتی ایلام	Var1
	ناتوانی جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و خارجی در استان	Var2
	عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی	Var3
	پایین بودن سطح فناوری در صنعت و معدن استان	Var4
	رفاه کمتر مردم استان ایلام	Var5
	عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر	Var6
	خام‌فروشی مواد معدنی و نفتی استان	Var7
زیرساختی	عدم بسترسازی و تقویت زیرساخت‌های مخابراتی و اطلاعاتی در استان	Var8
	کیفیت پایین راه‌های ارتباطی استان نظیر نبود آزادراه در استان	Var9
	عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی	Var10
	ضعف زیرساخت‌های شهری	Var11
اجتماعی – فرهنگی	پایین بودن نرخ رشد جمعیت استان نسبت به کشور	Var12
	نرخ بالای مهاجرت روستا –شهری در استان	Var13
	روند مهاجر فرستی استان	Var14
	افزایش تدریجی نسبت سالخوردگی در استان	Var15
	بالا بودن نرخ بیکاری	Var16
	مهاجرت نیروهای انسانی تحصیل‌کرده	Var17
	عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان	Var18
	پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها	Var19
	پایین بودن نسبت باسوادی در استان نسبت به کشور	Var20
	بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان	Var21
ساختار سکونتگاهی	افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها	Var22
	تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان	Var23
	کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور	Var24
	جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری	Var25
	توسعه شهری در مناطق مستعد کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین	Var26
	پراکندگی روستاها و تمرکز کم، جمعیت روستایی	Var27
	عدالت اجتماعی و توزیع خدمات شهری	Var28
	گسترش حاشیه‌نشینی در استان	Var29

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

	طولانی شدن بازسازی بعد از جنگ	Var30
	وجود مخاطرات طبیعی استان نظیر زلزله و سیل	Var31
	کاهش کیفیت هوا به‌ویژه هجوم ریزگردها	Var32
	ناهماهنگی بین دستگاه‌های دخیل در محیط‌زیست	Var33
	سیاست‌های دولت در زمینه احیا روستاها بدون فعالیت اقتصادی	Var34
	تداوم خشک‌سالی در استان	Var35
	برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی	Var36
	فشار بر مراتع استان به دلیل استفاده مشترک سایر استان‌ها و چرای بی‌رویه دام	Var37
سیاسی - اداری	مرزی بودن	Var38
	انتخاب مدیران	Var39
	ارتباط مسائل سیاسی و مسائل توسعه استان	Var40
	افزایش تعداد شهرهای کوچک بدون تمهید منابع توسعه و نداشتن درآمدهای متداول شهرهای بزرگ	Var41
	افزایش تقسیمات سیاسی	Var42
	کمبود اعتبارات دولتی	Var43
	عدم تعادل بین بخش‌ها (خصوصی-دولتی)	Var44

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

بحث و ارائه یافته‌ها

- تحلیل اولیه ویژگی داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

همان‌طوری که مطرح شد ۴۴ عامل به‌عنوان عوامل اولیه مؤثر بر عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام شناسایی و با نرم‌افزار میک مک جهت استخراج و مورد تحلیل قرار گرفتند. درجه پرشدگی ماتریس ۶۸/۴۹ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر زیاد و پراکنده‌ای بر همدیگر داشته‌اند و درواقع سیستم از وضعیت ناپایداری برخوردار بوده است. از مجموع ۱۳۲۶ متغیر قابل ارزیابی در این ماتریس، ۶۱۰ رابطه عدد صفر بوده که به این معنی است عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۳۳۷ رابطه با مقدار یک دارای تأثیر ضعیف نسبت به هم و ۱۳۱ رابطه با عدد ۲ دارای روابط اثرگذاری نسبتاً قوی است. بعلاوه، ۸۵۸ رابطه عدد ۳ دارد و این به معنای آن است که روابط پیشران‌های کلیدی بسیار زیاد بوده و از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی برخوردارند. ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۹۸ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است جدول (۳).

جدول (۳). تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

شاخص	مقدار
ابعاد ماتریس	۴۴
تعداد تکرار	۲
تعداد صفر	۶۱۰
تعداد یک	۳۳۷
تعداد دو	۱۳۱
تعداد سه	۸۵۸
تعداد **P**	۰
جمع	۱۳۲۶
درجه پرشدگی	۶۸/۴۹٪

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

پس‌ازاینکه داده‌های پرسشنامه وارد نرم‌افزار شد. ماتریس تأثیر مستقیم عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم محاسبه شد.

نرم‌افزار میک مک میزان سازگاری ماتریس در دو حالت تأثیرپذیری و تأثیرگذاری را نیز حساب می‌کند که هرچه درصدها بالاتر باشد نشان‌دهنده میزان سازگاری بیشتر بین عوامل و منطقی بودن رابطه بین عوامل است.

میزان سازگاری تأثیرات مستقیم عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام

با هر بار تکرار ارتباط بین متغیرها، نرم‌افزار میک مک شکل جدیدی از سلسله‌مراتب متغیرها ارائه می‌دهد. مقایسه بین تعداد تکرار جایگشت‌های متغیر I و تکرار I-I نشان‌دهنده پایداری در قالب درصد است. برای نمونه ۱۰۰ درصد به معنی این است که تعداد جایگشت‌های ضروری برای دسته‌بندی تکرار متغیر I در تکرار متغیر I-I ضروری است و این به معنی این است که کاربرد آن پایدار است. نتایج می‌تواند در حدود صد درد صد باشد. ماتریس این پژوهش بر اساس متغیرهای آماری با ۲ بار چرخش از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۹۸ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است جدول (۴).

جدول (۴). درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی ماتریس

تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	چرخش
٪۱۰۳	٪۹۸	**۱**
٪۱۰۰	٪۱۰۰	**۲**

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

نرم‌افزار، عوامل را در دو حالت تأثیرگذار و تأثیرپذیر به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم طبقه‌بندی و رتبه‌بندی می‌کند که نتیجه آن در دو جدول (۵) نشان داده شده است.

جدول (۵). طبقه‌بندی متغیرها بر اساس میزان تأثیرگذاری آن‌ها به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم

متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم		متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری		میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری
انتخاب مدیران	۳۸۴	۵۶	۳۷۷	۶۶	انتخاب مدیران	۳۸۴	۶۶	۱۷۴	۴۵
عدم تعادل بین بخش‌ها (خصوصی- دولتی)	۳۷۸	۳۱۸	۳۷۲	۳۰۳	عدم تعادل بین بخش‌ها (خصوصی- دولتی)	۳۷۸	۳۱۸	۳۷۲	۳۰۳
کمبود اعتبارات دولتی	۳۴۰	۲۵۲	۳۳۲	۲۳۴	کمبود اعتبارات دولتی	۳۴۰	۲۵۲	۳۳۲	۲۳۴
سیاست زدگی امور و مسائل توسعه استان	۳۳۷	۳۷	۳۳۹	۲۵	سیاست زدگی امور و مسائل توسعه استان	۳۳۷	۳۷	۳۳۹	۲۵
مرزی بودن	۳۲۴	۲۸	۳۲۶	۱۶	مرزی بودن)	۳۲۴	۲۸	۳۳۶	۱۶
جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری	۳۰۲	۳۸۱	۲۹۷	۳۷۳	رفاه کمتر مردم استان ایلام در مقایسه با کشور	۳۰۲	۳۸۱	۲۹۷	۳۷۳

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

پایین بودن سطح فناوری در صنعت و معدن استان	۲۷۱	۲۸۶	۲۷۶	۳۰۱	پایین بودن سطح فناوری در صنعت و معدن استان	۲۷۱	۲۸۶	۲۷۶	۳۰۱
بالا بودن نرخ بیکاری	۲۷۱	۳۰۵	۲۶۵	۳۱۶	بالا بودن نرخ بیکاری	۲۷۱	۳۰۵	۲۶۵	۳۱۶
عدم بسترسازی و تقویت زیرساخت‌های مخابراتی و اطلاعاتی در استان	۲۶۴	۲۵۵	۲۶۳	۲۶۱	عدم بسترسازی و تقویت زیرساخت‌های مخابراتی و اطلاعاتی در استان	۲۶۴	۲۵۵	۲۶۳	۲۱۶
مهاجرت نیروهای انسانی تحصیل‌کرده	۲۶۴	۳۲۷	۲۷۲	۳۳۲	مهاجرت نیروهای انسانی تحصیل‌کرده	۲۶۴	۳۲۷	۲۷۳	۳۳۲
طولانی شدن بازسازی بعد از جنگ	۲۵۸	۲۷۴	۲۵۹	۲۵۸	طولانی شدن بازسازی بعد از جنگ	۲۵۸	۲۷۴	۲۵۹	۲۵۸
کیفیت پایین راه‌های ارتباطی استان نظیر نبود آزادراه در استان	۲۵۵	۲۵۲	۲۵۵	۲۷۱	کیفیت پایین راه‌های ارتباطی استان نظیر نبود آزادراه در استان	۲۵۵	۲۵۲	۱۶۴	۲۷۱
ضعف زیرساخت‌های شهری	۲۵۵	۲۸۶	۲۵۱	۲۸۳	ضعف زیرساخت‌های شهری	۲۵۵	۲۸۶	۲۵۱	۲۳۸
عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی	۲۵۲	۲۷۱	۲۵۶	۲۸۸	عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی	۲۵۲	۲۷۱	۲۵۶	۲۸۸
ناتوانی جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و خارجی در استان	۲۴۸	۲۳۰	۲۵۴	۲۵۱	ناتوانی جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و خارجی در استان	۲۴۸	۲۳۰	۲۵۴	۲۵۱
خام‌فروشی مواد معدنی و نفتی استان	۲۳۹	۲۳۳	۲۵۴	۲۵۲	خام‌فروشی مواد معدنی و نفتی استان	۲۳۹	۲۳۳	۲۴۲	۲۵۲
نرخ بالای مهاجرت روستا -شهری در استان	۲۳۹	۳۷۱	۲۳۶	۲۷۳	نرخ بالای مهاجرت روستا -شهری در استان	۲۳۹	۳۷۱	۲۳۶	۳۷۳
عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی	۲۳۳	۳۰۲	۲۳۳	۳۱۱	عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی	۲۳۳	۳۰۲	۲۳۳	۳۱۱
تعطیلی و رکود واحدهای صنعتی ایلام	۲۳۰	۲۳۹	۲۳۸	۲۴۲	تعطیلی و رکود واحدهای صنعتی ایلام	۲۳۰	۲۳۹	۲۳۸	۲۴۲
روند مهاجر فرستی استان	۲۳۰	۳۳۴	۲۳۵	۳۴۹	روند مهاجر فرستی استان	۲۳۰	۳۳۴	۲۳۵	۳۴۹
پایین بودن نسبت باسوادی	۲۳۰	۲۶۷	۲۳۴	۲۸۸	پایین بودن نسبت باسوادی	۲۳۰	۲۶۷	۲۴۳	۲۸۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

در استان نسبت به کشور				در استان نسبت به کشور				
عدالت اجتماعی و توزیع خدمات شهری	۲۳۰	۲۶۴	۲۲۹	۲۶۰	تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان	۲۳۰	۲۶۴	۲۲۹	۲۶۰
گسترش حاشیه‌نشینی در استان	۲۳۰	۳۴۹	۲۳۲	۳۵۳	گسترش حاشیه‌نشینی در استان	۲۳۰	۲۴۹	۲۵۵	۳۵۳
سیاست‌های دولت در زمینه احیا روستاها	۲۲۳	۴۰	۲۲۲	۲۵	سیاست‌های دولت در زمینه احیا روستاها	۲۲۳	۴۰	۲۲۲	۲۵
افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها	۲۲۰	۳۸۴	۲۱۷	۳۶۹	افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها	۲۲۰	۳۸۴	۲۱۷	۳۶۹
عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر	۲۱۷	۲۹۳	۲۱۱	۳۰۶	عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر	۲۱۷	۲۹۳	۲۱۱	۳۶۰
بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان	۲۰۴	۲۶۸	۲۰۵	۳۲۲	بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان	۲۰۴	۲۸۶	۲۰۵	۳۲۲
تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان	۲۰۴	۳۵۶	۱۹۹	۳۷۱	بی‌عدالتی اجتماعی در توزیع خدمات شهری	۲۰۴	۲۶۴	۲۶۳	۲۶۰
وجود مخاطرات طبیعی استان نظیر زلزله و سیل	۲۰۴	۰	۲۰۲	۰	وجود مخاطرات طبیعی استان نظیر زلزله و سیل	۲۰۴	۰	۲۰۲	۰
پایین بودن نرخ رشد جمعیت استان نسبت به کشور	۱۹۲	۲۰۸	۱۸۴	۲۳۸	پایین بودن نرخ رشد جمعیت استان نسبت به کشور	۱۹۲	۲۰۸	۱۸۴	۲۳۸
عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان	۱۸۹	۳۸۴	۱۸۴	۳۷۸	عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان	۱۸۹	۳۸۴	۱۸۴	۳۷۸
ناهماهنگی بین دستگاه‌های دخیل در محیط‌زیست (	۱۸۹	۱۳۸	۱۸۷	۱۲۳	ناهماهنگی بین دستگاه‌های دخیل در محیط‌زیست	۱۸۹	۱۳۸	۱۸۷	۲۱۶
تداوم خشک‌سالی در استان	۱۸۵	۵۶	۱۸۶	۲۷	تداوم خشک‌سالی در استان	۱۸۵	۵۶	۱۸۶	۲۷
پراکندگی روستاها و تمرکز	۱۷۹	۳۷۵	۱۸۵	۲۶۷	پراکندگی روستاها و	۱۷۹	۳۷۵	۱۸۵	۳۶۷

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

کم، جمعیت روستایی				تمرکز کم، جمعیت روستایی				
افزایش تعداد شهرهای کوچک بدون تمهید منابع توسعه و نداشتن درآمدهای متداول شهرهای بزرگ	۱۷۶	۱۶	۱۷۴	۴۵	افزایش تعداد شهرهای کوچک بدون تمهید منابع توسعه و نداشتن درآمدهای متداول شهرهای بزرگ	۱۷۶	۶۶	۱۷۴	۴۵
کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور	۱۷۰	۳۶۸	۱۶۹	۳۴۴	کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور	۱۷۰	۳۶۸	۲۷۶	۳۴۴
افزایش تقسیمات سیاسی	۱۷۰	۱۰۷	۱۶۸	۹۵	افزایش تقسیمات سیاسی	۱۷۰	۱۰۷	۱۶۸	۹۵
پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها (تأثیر ناامنی و موقعیت مرزی)	۱۶۷	۲۷۷	۱۷۰	۲۶۳	پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها (تأثیر ناامنی و موقعیت مرزی)	۱۶۷	۲۷۷	۱۷۰	۲۶۳
کاهش کیفیت هوا به‌ویژه هجوم ریزگردها	۱۶۰	۰	۱۶۴	۰	کاهش کیفیت هوا به‌ویژه هجوم ریزگردها	۱۶۰	۰	۱۶۴	۰
فشار بر مراتع استان به دلیل استفاده مشترک سایر استان‌ها و چرای بی‌رویه دام	۱۴۸	۲۴	۱۴۴	۲۸	فشار بر مراتع استان به دلیل استفاده مشترک سایر استان‌ها و چرای بی‌رویه دام	۱۴۸	۲۸	۱۴۴	۲۴
جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری	۱۴۴	۳۸۱	۲۹۷	۳۷۳	جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری	۱۴۴	۳۸۱	۲۹۷	۳۳۸
برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی	۱۳۵	۳۷	۱۲۹	۲۱	برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی	۱۳۵	۳۷	۱۲۹	۲۱
افزایش تدریجی نسبت سالخوردگی در استان	۱۲۲	۹۷	۱۲۷	۱۱۷	افزایش تدریجی نسبت سالخوردگی در استان	۱۲۲	۹۷	۱۲۷	۱۱۷
توسعه شهری در مناطق مستعد	۱۱۹	۲۳۶	۱۲۳	۲۱۶	توسعه شهری در مناطق	۱۱۹	۲۳۶	۱۲۳	۲۱۶

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین	مستعد کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین

با توجه به اعداد پرسشنامه که به‌صورت ماتریس تکمیل شده است. نرم‌افزار رابطه آن‌ها را محاسبه کرده و در نهایت برای هر عامل یک امتیاز عددی در نظر می‌گیرد. سپس بر اساس این امتیاز عوامل را بر اساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم رتبه‌بندی می‌کند؛ که در این حالت عواملی که بیشترین امتیاز را کسب کنند میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها نیز بر این اساس تغییر می‌کند.

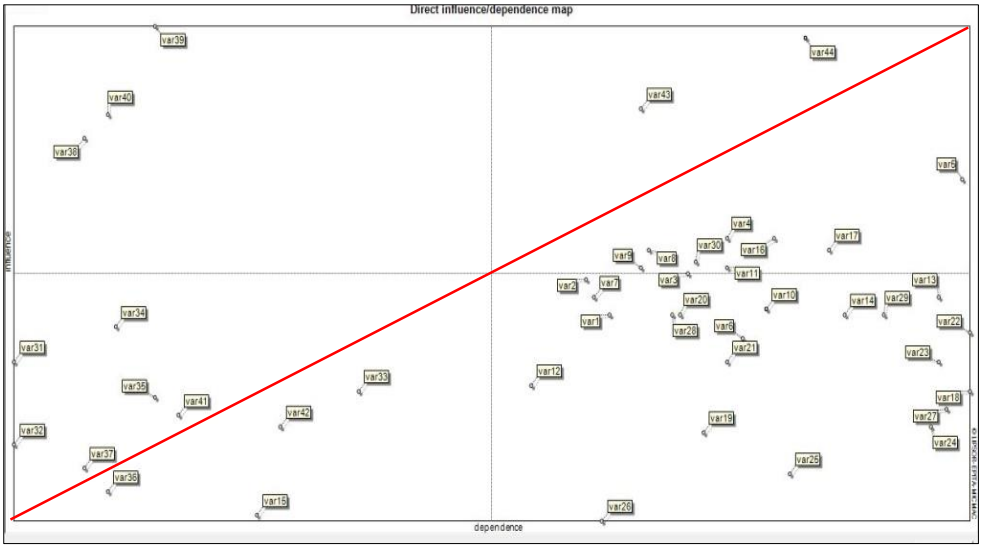

شکل (۲). طبقه‌بندی متغیرها بر اساس میزان تأثیرپذیری آن‌ها به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم

بر اساس تعریف و تفسیر متغیرها در نمودار میک مک، موقعیت و وضعیت هر یک از عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام موردبررسی قرار گرفت که نتیجه آن در شکل شماره (۲)، نشان داده شده است. نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، این سیستم، حاکی از آن است که اکثر متغیرها در محدوده متغیرهای تأثیرپذیر هستند. نرم‌افزار میک مک قابلیت ترسیم چندین نوع نقشه از ماتریس‌های ایجاد شده را دارد. نقشه‌های خروجی این نرم‌افزار شامل نقشه اثرات مستقیم، نقشه اثرات غیرمستقیم، نقشه اثرات بالقوه مستقیم و نقشه اثرات بالقوه غیرمستقیم آمده است.

چهار نوع متغیر از پنج نوع متغیر وضعیت ناپایدار (متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای دووجهی (ریسک و هدف)، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر و متغیرهای مستقل) در بین آن‌ها شناسایی شده است. در جدول (۶)، متغیرها به ترتیب اثراتی که گذاشته‌اند آورده شده است.

جدول (۶). وضعیت هر یک از متغیرها بر اساس تحلیل در نرم‌افزار میک مک

نوع متغیر	متغیر
تأثیرگذار	نگاه مرزی و انتخاب مدیران
دووجهی	عدم تعادل بین بخش‌ها (خصوصی-دولتی)، کمبود اعتبارات دولتی، رفاه کمتر مردم استان ایلام در مقایسه با کشور
تأثیرپذیر	جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری، توسعه شهری در مناطق مستعد کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین، پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها (تأثیر ناامنی و موقعیت مرزی)، کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور، پراکندگی روستاها و تمرکز کم‌جمعیت

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

	روستایی، عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان، تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان، افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها، بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان، عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر، بی‌عدالتی اجتماعی در توزیع خدمات شهری، پایین بودن نسبت باسوادی در استان نسبت به کشور، عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی، ضعف زیرساخت‌های شهری، عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی، روند مهاجر فرستی استان (تداوم نخبه فرستی) تشدید، نرخ بالای مهاجرت روستا -شهری در استان، گسترش حاشیه‌نشینی در استان
مستقل	افزایش تدریجی نسبت سالخوردگی در استان، برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی، افزایش تقسیمات سیاسی، ناهماهنگی بین دستگاه‌های دخیل در محیط‌زیست، افزایش تعداد شهرهای کوچک بدون تمهید منابع توسعه و نداشتن درآمدهای متداول شهرهای بزرگ، فشار بر مراتع استان به دلیل استفاده مشترک سایر استان‌ها و چرای بی‌رویه دام، کاهش کیفیت هوا به‌ویژه هجوم ریزگردها، برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی
تنظیمی	تعطیلی و رکود واحدهای صنعتی ایلام، ناتوانی جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و خارجی در استان، خام‌فروشی مواد معدنی و نفتی استان
هدف	عدم بسترسازی و تقویت زیرساخت‌های مخابراتی و اطلاعاتی در استان، کیفیت پایین راه‌های ارتباطی استان نظیر نبود آزادراه در استان، پایین بودن سطح فناوری در صنعت و معدن استان، بالا بودن نرخ بیکاری، ضعف زیرساخت‌های شهری، طولانی شدن بازسازی بعد از جنگ، روند مهاجر فرستی استان (تداوم نخبه فرستی) تشدید، مهاجرت نیروهای انسانی تحصیل‌کرده
اهرمی ثانویه	سیاست‌های دولت در زمینه احیا روستاها، وجود مخاطرات طبیعی استان نظیر زلزله و سیل

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

- تفسیر تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام

متغیرهای دسته‌بندی شده پژوهش به دلیل پویایی سیستم با همدیگر متفاوت می‌باشند؛ که با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از نرم‌افزار میک مک به‌طورکلی به چهار دسته تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از:

- **متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار:** این متغیرها بیشتر تأثیرگذار بوده و کم‌تر تأثیرپذیر می‌باشند؛ بنابراین سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. این متغیرها در قسمت شمال غربی نمودار نمایش داده می‌شوند. متغیرهای تأثیرگذار بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند، زیرا که تغییرات سیستم وابسته به آن‌ها است و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم است. از طرف دیگر، این متغیرها، به‌عنوان متغیرهای ورودی سیستم می‌باشند. از میان ۴۴ عامل بررسی شده در این تحقیق، چند عامل اصلی به‌عنوان عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام تطبیق داده شده است. در این پژوهش بیشترین متغیرها (۳ متغیر) در این قسمت هستند که شامل: شامل: بحث مرزی و انتخاب مدیران.

- **متغیرهای «دووجهی»:** این متغیرها، هم‌زمان به‌صورت بسیار تأثیرگذار و بسیار تأثیرپذیر، عمل می‌نمایند. این متغیرها در قسمت شمال شرقی نمودار قرار می‌گیرند. طبیعت این متغیرها با عدم پایداری آمیخته است، زیرا هر عمل و تغییری بر روی آن‌ها، واکنش و تغییری بر دیگر متغیرها را به دنبال دارد. متغیرهای در این ناحیه شامل:

عدم تعادل بین بخش‌ها (خصوصی-دولتی)، کمبود اعتبارات دولتی، رفاه کمتر مردم استان ایلام در مقایسه با کشور.

متغیر دووجهی از دو بخش متغیرهای ریسک و هدف تشکیل شده است:

۱- متغیرهای ریسک: این متغیرها چنان‌که در شکل نشان داده شده است در بالای خط قطری ناحیه شمال شرقی شکل قرار گرفته‌اند و ظرفیت بسیار زیادی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارد. در این پژوهش متغیری در ناحیه ریسک قرار نگرفته است.

۲- متغیرهای هدف: این متغیرها زیر ناحیه قطری شمال شرقی صفحه قرار می‌گیرند، این متغیرها در واقع نتایج تکاملی سیستم و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست‌کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها به تکامل سیستم برنامه و هدف خود دست یافت. در این پژوهش متغیرهای عدم بسترسازی و تقویت زیرساخت‌های مخابراتی و اطلاعاتی در استان، کیفیت پایین راه‌های ارتباطی استان نظیر نبود آزادراه در استان، پایین بودن سطح فناوری در صنعت و معدن استان،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

بالا بودن نرخ بیکاری، ضعف زیرساخت‌های شهری، طولانی شدن بازسازی بعد از جنگ، روند مهاجر فرستی استان (تداوم نخبه فرستی) تشدید، مهاجرت نیروهای انسانی تحصیل‌کرده به‌عنوان متغیرهای هدف شناسایی شدند.

- **متغیرهای «تأثیرپذیر» یا به بیان بهتر متغیرهای «نتیجه»:** این متغیرهای در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند. آن‌ها تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند؛ بنابراین آن‌ها نسبت به تکامل متغیرهای تأثیرگذار و دووجهی، بسیار حساس می‌باشند. آن‌ها متغیرهای خروجی می‌باشند. در این پژوهش متغیرهای جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری، توسعه شهری در مناطق مستعد کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین، پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها، کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور، پراکندگی روستاها و تمرکز کم‌جمعیت روستایی، عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان، تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان، افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها، بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان، عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر، عدالت اجتماعی و توزیع خدمات شهری، پایین بودن نسبت باسوادی در استان نسبت به کشور، عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی، ضعف زیرساخت‌های شهری، عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی، روند مهاجر فرستی استان (تداوم نخبه فرستی) تشدید، نرخ بالای مهاجرت روستا -شهری در استان، گسترش حاشیه‌نشینی در استان.

- **متغیرهای مستقل یا مستثنی:** این متغیرها دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند. آن‌ها در قسمت جنوب غربی نمودار قرار داشته و گویا اصلاً ارتباطی با سیستم ندارند؛ زیرا آن‌ها نه باعث توقف یک متغیر اصلی و نه باعث تکامل و پیشرفت آن در سیستم می‌شوند. متغیرهای افزایش تدریجی نسبت سالخوردگی در استان، برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی، افزایش تقسیمات سیاسی، ناهماهنگی بین دستگاه‌های دخیل در محیط‌زیست (بخشی نگری دستگاه‌ها)، افزایش تعداد شهرهای کوچک بدون تمهید منابع توسعه و نداشتن درآمدهای متداول شهرهای بزرگ، فشار بر مراتع استان به دلیل استفاده و چرای بی‌رویه دام، کاهش کیفیت هوا به‌ویژه هجوم ریزگردها، برداشت بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی ولی بااین‌حال در این دسته نیز باید به دو دسته از متغیرها توجه نمود:

متغیرهای «گسسته»: این متغیرها در نزدیکی مبدأ مختصات در نمودار قرار دارند. این‌گونه برداشت می‌شود که تکامل این متغیرها ارتباطی به دینامیک سیستم فعلی نداشته و آن‌ها را می‌توان از سیستم خارج نمود.

متغیرهای «اهرمی ثانویه»: این متغیرها باوجود این‌که کاملاً مستقل هستند، بیش از آنکه تأثیرپذیر باشند، تأثیرگذارند. آن‌ها در قسمت جنوب غربی نمودار و بالای خط قطری قرار دارند و می‌توانند به‌عنوان نقاطی جهت سنجش و به‌عنوان معیار، به کار روند. متغیرهای این ناحیه سیاست‌های دولت در زمینه احیا روستاها و بدون فعالیت اقتصادی، وجود مخاطرات طبیعی استان نظیر زلزله و سیل می‌باشند.

- **متغیرهای «تنظیم‌کننده»:** این متغیرها در نزدیکی مرکز ثقل نمودار قرار دارند. آن‌ها می‌توانند به‌صورت پی‌درپی به‌عنوان «اهرمی ثانویه»، «اهداف ضعیف» و «متغیرهای ریسک ثانویه» عمل نمایند. تعطیلی و رکود واحدهای صنعتی ایلام، ناتوانی جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و خارجی در استان، خام‌فروشی مواد معدنی و نفتی استان.

پس از مشخص کردن وضعیت هر یک از عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام، روابط این عوامل در نرم‌افزار میک مک موردبررسی قرار گرفت که روابط تأثیرات عوامل به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم در نمودارهای زیر نشان داده شده‌اند. چگونگی روابط عوامل دخیل در آینده توسعه منطقه‌ای استان ایلام داده شده‌اند که عبارت‌اند از:

- تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی
- تأثیرات ضعیف تا بسیار قوی
- تأثیرات نسبتاً قوی تا بسیار قوی
- تأثیرات قوی تا بسیار قوی
- تأثیرات بسیار قوی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

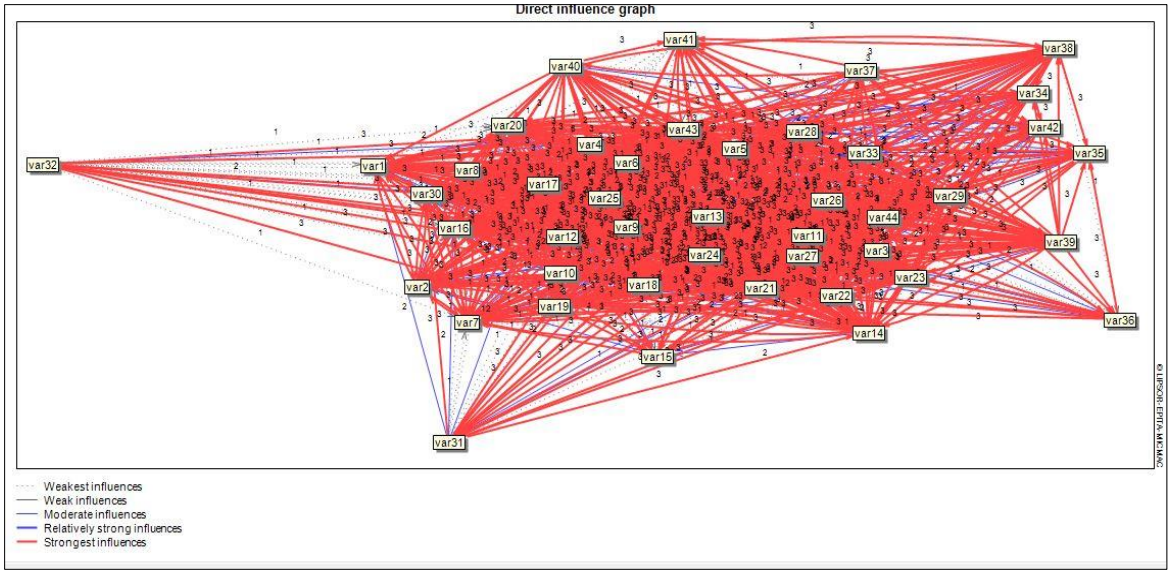

شکل (۲). دیاگرام تأثیرات مستقیم عوامل (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

لازم به ذکر است که پنج سطح بودن تأثیرات در قالب نمودار به نرم‌افزار میک مک برمی‌گردد که پدید آورندگان آن برای تحلیل مناسب دانسته‌اند و تغییر در آن در اختیار کاربر نیست. البته به خاطر گسترده شدن موضوع فقط تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی به‌صورت تصویری گنجانده شده است.

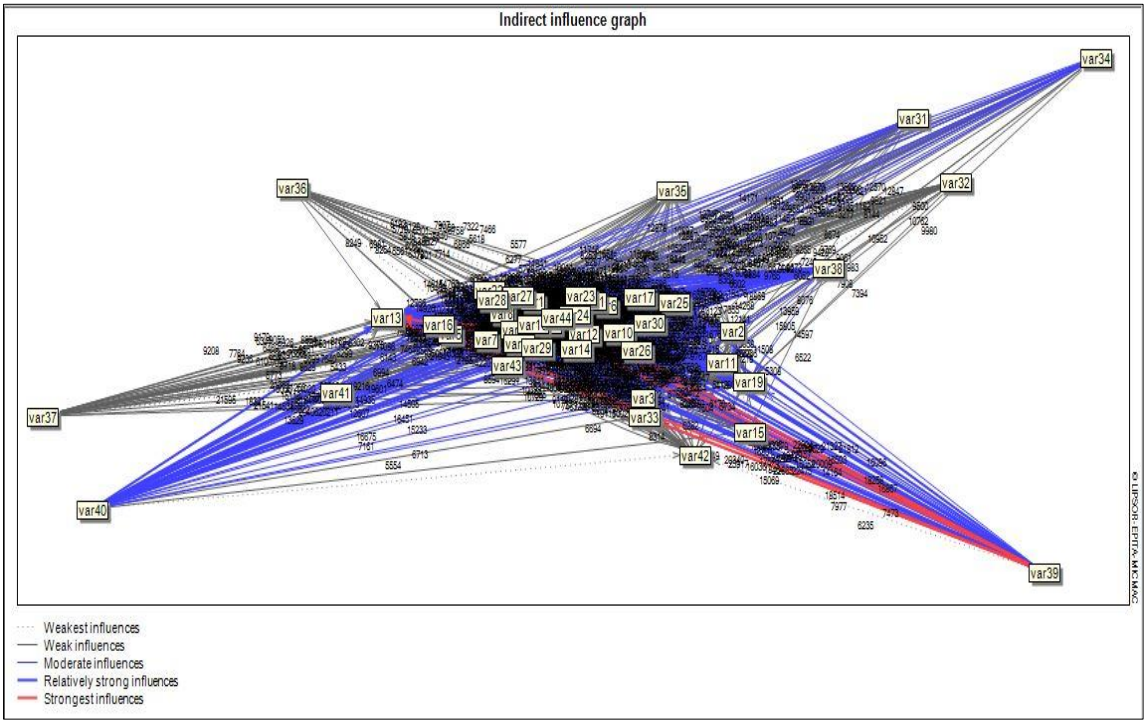

شکل (۳). دیاگرام تأثیرات غیرمستقیم (تأثیرات ضعیف تا بسیار قوی)

ماتریس‌های به‌دست‌آمده را می‌توان با نمودار متناظر آن نیز نمایش داد که در آن نمودار جهت تأثیرگذاری هر متغیر بر دیگری توسط "پیکان‌ها" و میزان تأثیرگذاری به‌صورت عددی، در بالای پیکان نمایش داده می‌شود. در نهایت بر اساس توپولوژی متغیرها این نرم‌افزار قادر است، عوامل کلیدی را استخراج و آن‌ها را رتبه‌بندی کند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

عدم توازن در بین مناطق جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری منطقه‌ای می‌شود که خود مانعی در مسیر توسعه است. بر این اساس، مطالعه نابرابری‌های اقتصادی، آموزشی، اجتماعی و استانی، یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات در جهت تأمین رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه‌ای می‌باشد. این امر می‌تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری‌های منطقه‌ای تحت تأثیر قرار دهد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴). پژوهش حاضر با هدف تحلیل ساختاری پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه استان ایلام صورت گرفته است. بدین منظور شهرستان‌های ده‌گانه استان ایلام ازلحاظ شاخص‌های ترکیبی توسعه در قالب ۴۴ شاخص بررسی شدند. در پنج گروه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیرساختی و ... با کمک کارشناسان توسعه و برنامه‌ریزی استان جمع‌آوری و با نرم‌افزار MICMACتحلیل شد .نتایج حاصل از پژوهش نشان داد از میان ۴۴ عامل بررسی‌شده در این تحقیق، چند عامل اصلی به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام تطبیق داده شده است که شامل: غالب بودن مسائل مرزی ایلام و بحث تصمیمات مدیران در این پژوهش متغیرهای جمعیت محدود سکونتگاه‌های شهری و عدم دستیابی به آستانه‌های جلب خدمات و سرمایه‌گذاری، توسعه شهری در مناطق مستعد کشاورزی و میل به گسترش افقی علی‌رغم تراکم پایین، پایین بودن شاخص امید به زندگی نسبت به سایر استان‌ها، کم بودن تراکم‌جمعیت استان نسبت به کشور، پراکندگی روستاها و تمرکز کم‌جمعیت روستایی، عدم استفاده مناسب از جاذبه‌های گردشگری در استان، تمرکز بیشتر جمعیت شهری در شهرهای بزرگ استان، افزایش نرخ شهرنشینی و روند تخلیه جمعیتی روستاها، بالا بودن آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری در استان، عدم بهره‌برداری از قابلیت انرژی‌های تجدیدپذیر، عدالت اجتماعی و توزیع خدمات شهری، پایین بودن نسبت باسوادی در استان نسبت به کشور، عدم وجود صنایع مادر تخصصی جهت توسعه صنعتی، ضعف زیرساخت‌های شهری، عدم برخورداری از حمل‌ونقل ریلی، روند مهاجر فرستی استان (تداوم نخبه فرستی) تشدید، نرخ بالای مهاجرت روستا -شهری در استان، گسترش حاشیه‌نشینی در استان، به‌عنوان عوامل تأثیرپذیر شناسایی شده‌اند. نتایج مقاله نشان می‌دهد الگوی کلی پراکندگی پیشران‌های توسعه از نظر تحلیل اثرات متقابل، در مجموع بیانگر وضعیت یک سیستم محیطی ناپایدار است که در آن پیشران های توسعه از نظر اثرگذاری و اثرپذیری، حالت پیچیده و بینابین دارد. وضعیت خوشه‌بندی پیشران‌ها گویای تمرکز خوشه‌ای در پیشران‌های تأثیرگذار و تنظیمی است. نتایج این مقاله در محورهای موضوعی متعددی با سایر پژوهش‌ها همسویی و انطباق دارد. با پژوهش زالی و پورسهراب (۱۳۹۶) و احدنژاد و همکاران (۱۳۹۷) خاکپور و همکاران (۱۳۹۸)، در بعد شناسایی عوامل کلیدی توسعه که بیشترین نقش را در وضعیت آینده استان داشتند، تقوایی و همکاران (۱۳۹۸)، در بعد اختلاف بین شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری، منطبق هست. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، تصمیم‌گیری‌های مرتبط با اجرای برنامه‌ی توسعه منطقه‌ای در استان ایلام تا حد زیادی متأثر از اسناد بالادستی است که به آن‌ها ابلاغ می‌شود؛ و با تغییر در این بخش، عمده‌ترین تغییرات در سامانه رخ خواهد داد. یکی از نکات درخور در پژوهش پیش رو این است که مدیران دستگاه‌های اجرایی و خبرگان تأثیر خود را در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین و توسعه منطقه‌ای کم‌رنگ می‌دانند؛ یعنی به‌رغم تلاش‌هایی که از چند دهه‌ی پیش برای توسعه‌ی همه‌جانبه‌ی سرزمین وجود داشته است، همچنان راهبردی سازگار و بومی‌شده برای توسعه‌ی منطقه‌ای و بهره جستن از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های موجود در این سطح کامل نیست.

در پایان پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای متناسب با برنامه‌ها و طرح‌های منطقه‌ای شکل بگیرد تا سازمان‌ها بتوانند با اختیارات نسبی در زمینه‌ی تصمیم‌گیری برای مناطق خود ایفای نقش کنند. در این راستا، یکی از عرصه‌های اصلی، مشارکت و همکاری عوامل محلی و بهره جستن از ظرفیت‌های آن‌هاست تا ظرفیت و دانشی که در سطح منطقه است، در فرآیند توسعه دخالت داده شود با مشخص شدن سطوح توسعه هر یک از شهرستان‌ها، می‌توان پیشنهادهای زیر را بیان نمود:

- در تعیین و انتخاب خط و مشی و استراتژی توسعه‌ی شهرستان‌های استان، باید قابلیت‌های محیطی، توان‌های فنی و تکنولوژی و همچنین شرایط فرهنگی و اجتماعی شهرستان‌های استان مد نظر قرار بگیرد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

- استفاده از مکانیزم‌های تعرفه‌ای برای تخصیص بهینه امکانات در شهرستان‌های محروم استان از طریق تشویق‌ها و معافیت‌ها می‌تواند ما را به هدف کاهش تفاوت‌ها و نابرابری‌های منطقه‌ای نزدیک‌تر کند.

- شناسایی و آگاهی از محدودیت‌های مناطق مختلف به‌ویژه مرزی و اهتمام در کاهش و رفع آن‌ها و حفظ دارایی‌های طبیعی در راستی افزایش رونق اقتصادی منطقه.

- توجه به توسعه پایدار و ارتقای مؤلفه‌های اقتصادی به‌عنوان محرکه‌ی اصلی شتاب در روند توسعه در بین مناطق استان در راستای دستیابی به توسعه متوازن.

منابع

اسماعیل‌زاده، حسن، صفرخانی، رضوان و یعقوب اسماعیل‌زاده (۱۳۹۶): تحلیل سطوح برخورداری و رتبه‌بندی شهرستان‌های استان همدان با استفاده از مدل‌های چند معیاره، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، مرودشت، دوره ۷، شماره ۲۵، صص ۱۵-۲۸.

پادروندی، بهزاد (۱۳۹۲)، *بررسی و سطح‌بندی وضعیت پایداری توسعه در شهرستان‌های استان لرستان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.

پریزادی طاهر و حجت میرزازاده (۱۳۹۷). توسعه منطقه‌ای در ایران با رویکرد عدالت توزیعی، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال هجدهم، شماره ۵۰، پاییز ۹۷

تقوایی، مسعود، سیروس شفقی، محمدرضا قادری (۱۳۹۸) "شناسایی عوامل کلیدی در ایجاد نابرابری‌های منطقه‌ای استان گلستان". *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، دانشگاه گلستان، سال نهم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۹۸.

حاتمی نژاد، حسین. مصطفی هرائینی، پریا علیزاده (۱۳۹۷) تحلیلی بر توزیع خدمات فرهنگی در شهرستان‌های استان قزوین، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال ۸، شماره پیاپی ۳۰، تابستان ۱۳۹۷.

خاکپور، براتعلی، چنور محمدی، سیده الهام داوری، مجید اکبری (۱۳۹۸) "بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های کرمانشاه با استفاده از تکنیک ادغام". *مجله جغرافیا و توسعه*، شماره ۵۶، پاییز ۹۸.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

زالی، نادر (۱۳۹۸) "آینده‌نگاری منطقه‌ای بازتعریف آینده‌پژوهانه از فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، *مجله دو فصلنامه آینده‌پژوهی ایران*، سال چهارم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۸، صص ۲۶۳- ۲۸۸.

سازمان جهاد کشاورزی، ۱۳۹۵

سالنامه آماری استان ایلام،۱۳۹۵.

فال سلیمان، محمود و محمد حجی‌پور (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی استراتژیک بخش‌های اقتصادی در راستای توسعه منطقه‌ای با بهره‌گیری از مدل SOWT مطالعه موردی: بخش صنعت و مدل در استان خراسان جنوبی. *مجله مسکن و محیط روستا* دوره سی و چهارم، شماره صد و پنجاهم، تهران.

محمدی، جمال. اصغر عبدلی و محمد فتحی بیرانوند (۱۳۹۱)، بررسی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان لرستان به تفکیک بخش‌های مسکن و خدمات رفاهی- زیربنایی، کشاورزی و صنعت. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال دوازدهم شماره ۲۵.

ملکی، سعید، محمدجواد کاملی‌فر، زهرا کاملی‌فر (۱۳۹۷)، تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه اقتصاد منطقه‌ای در استان آذربایجان شرقی، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*. دوره ۸، شماره ۲۷، بهار ۱۳۹۷.

میره‌ای، محمد. هادی علیوردیلو، سهراب امیریان، محمود علیوردیلو، ۱۳۹۶. تحلیلی بر نابرابری‌های توسعه بهداشتی و سلامت در منطقه البرز جنوبی. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*. دوره ۷، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۹۶.

میره‌ای، محمد، مسلم عارفی و آیت رشنوفر (۱۳۹۵): پژوهشی بر توسعه‌یافتگی و نابرابری‌های آن در استان لرستان، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال ۶، شماره پیاپی ۱۲، ۱- ۱۶.

نسترن، مهین، ابوالحسنی، فرحناز و نرجس بختیاری (۱۳۹۴): پراکنش فضایی شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های ایران با استفاده از رتبه‌بندی ترکیبی. *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۵، شماره ۱۷، صفحه ۱۴- ۱.

Beiglo, R., Taghvai , M., Varesi, H. (2012). Analysis of sptial Exclusion and Inequaltty in the Development of cities, *social Welfare Journal*, No, 46, 189- 214.

Butler, R.W. (2013).*The Concept of torist area cycle of evolution: Implications for mahagement of resouces.* Canadian Geographer. 24, 5-12.

Godet. M., (2008). *"Strategic Foresight*", Lipsor Working Paper ,France , Paris.

Goletsis, Y.,M.Chietos (2011). *Measurement of Devebpment and Regional Disparities in Greek Periphery: A Multivariate Approach, Socio- Ecnomic Planning Sciences*, vol. 45, No 4, PP. 174-183.

Gordon, A., (2009). «Future Savvy,» *American Management Association Press*, New York.

Hou, H.Lid. Wei, X.and He, Q. (2015). *Using Inter- town networkanalysis in city system Planning: A Case study of Hubei Province in China*

Jovovic , R.,Draskovic, M.,Delibasic, M., (Jovoric, M(2017). "The Concept of Sustainable regional development- institional aspects, Policies and Prospects*". Journal of Interational Stdies*, 10 (1) , 255- 266.

kim , Sukkoo (2007). *Spatial inequality and economic Devolopment: theories, facts, and Policies, commission on growth and Devolopment*, Working Paper No- 14.

Latifi , Gh.R. (2009). *Views of development*. Ketabmah , New , No. 20, PP 74- 85.

Mihaela Sirbu , Roxana, C , (2014). European Strategy and foreign direct investment impact on Romanias regional development" , *Procedia- Social and Behavional Sciences* 124 PP: 442- 450.

Pallas, A., a Jennings , J., (2012). a *Maltiplex Theory of urban service Distribution: The Case of School Expenditures*. Urban Affaris Review , Vol, 48 No, 1. PP, 20-37

Sara I , M.H., Tavoosian, A., Alahverdi, M.A., and Rezaei, H. (2015). *Assessment Soja, E.W. (2010). Secking for SPTIAL Justice, Vniversity of Minnes ota, USA.and Regionalization the seven cities of Kohgiloyeh and Boyerahmad Province Devlopment by Emphasis on Cultral Factorys*. Regional Planning, vol.5.No.20 PP (In Persian).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]

Wilnker, A (2012). *Measring Regional inequality: an indx of sicio- economic Pressure for Serbia.* Collection of Papers- Faculty of Geography at University of Belgrade.

Zebardast, Esmaeil, Haghrosta, Somaye (2014). *The Comparative and lysis of reginal inequalities between adjoining Provinces, (case study: Hamedan and Markazi).* Issue 15, PP114- 136. [In Persan].

Zhao,Y. (2000). Rural-urban migration in China: the past and present. In West and Zhao (eds.) *Chinese Rural Labor Flows, Institute for East Asian Studies*, University of California, Berkeley.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.61882/jgs.25.79.5]